cervenec 21-23_ps 28.6.11 7:52 Stránka 21

PŘECHOD K NEPASEČNÉMU HOSPODAŘENÍ A SPOLEČENSKÉ FUNKCE LESŮ

Jan Kozel

PRO SILVA BOHEMICA, pobočka České lesnické společnosti, uspořádala ve dnech 5.–6. 5. 2011 ve spolupráci s Lesy města Brna, a.s., seminář „Jak naplnit zvýšené požadavky na společenské funkce lesů při přechodu k nepasečnému hospodaření?“. Sílící společenská poptávka po stabilitě, trvale udržitelném využívání a ochraně lesů se významně odráží v požadavcích na jejich celospolečenské funkce. Ve středoevropském prostoru veřejnost preferuje především funkce rekreační, kulturní a zdravotní, což je hmatatelné zvláště tam, kde lesy tvoří přirozené zázemí velkých měst a aglomerací. Bohaté zkušenosti s těmito specifiky mají lesníci spravující brněnské městské lesy, kde se konala exkurze s ukázkami přechodu k nepasečnému hospodaření.

Seminář zahájilo vystoupení náměstka ministra zemědělství ČR Jiřího Nováka, který představil Koncepci MZe k hospodářské politice státního podniku Lesy České republiky od roku 2012, tzv. „Dřevěnou knihu“, a informoval účastníky semináře o aktuálních legislativních otázkách týkajících se lesnictví.

Lesy v Praze

Příspěvek „Přechod k polyfunkčnímu nepasečnému hospodaření pod dohledem milionu očí“ přednesl Dan Frantík (Magistrát Hlavního města Prahy). Na území města je 5 089 ha lesa (2 663 ha hl. m. Praha, 1 753 ha Lesy ČR, s.p., 673 ha soukromé), což představuje 10% lesnatost. Všechny lesy hl. města Prahy jsou lesy zvláštního určení – rekreační funkce dominují nad ostatními funkcemi.

Příjmy z prodeje dříví jsou zanedbatelné. Stanovištní podmínky charakterizuje převaha 1. a 2. LVS (54 % a 42 %) a živné ekologické řady (45 %). V druhové skladbě převažují duby (29 %), borovice lesní (12 %), trnovník akát 11 %, smrk (8 %), borovice černá a lípa po 6 % .

Přeměny porostů uvnitř hlavního města

V 70. a 80. letech 20. století se v pražských lesích téměř netěžilo (roční těžba 1,6 $m^3.ha^{-1}$), což je příčinou řady současných problémů. Mnoho porostů zestárlo, zhoršil se jejich zdravotní stav a neobnovovaly se (např. Obora Hvězda). Nyní je nutné přestárlé porosty poměrně rychle rozpracovat a iniciovat obnovu. Podobně neutěšená situace je i v mladších porostech, kde výchovu nahrazovala pouze sanitární těžba. Jedním z opatření k zachování stability a obnovy lesa bylo snížení doby obmýtí o přibližně 20 let (nyní v průměru 124 let) a rozpracovávání přestárlých porostů s cílem zamezit jejich rychlému rozpadu. Stejně tak jsou stabilizační výchovné zásahy nevyhnutelné i v porostech středního věku.

Naléhavost pěstebních opatření se odvíjí od aktuálního stavu lesního porostu, jeho druhové skladby a stanoviště. Porosty s nevhodným zastoupením dřevin (monokultury SM, AK, BO, BOC) se obnovují uměle prostřednictvím maloplošných prvků o velikosti 0,12–0,15 ha. V umělé obnově převládají listnáče (75:25 v neprospěch jehličnanů), mezi jehličnany dominuje JD, SM se nevysazuje, BO v 10 %. Tam, kde je to možné, se využívá obnova přirozená hlavně DB, HB, JS, (15–20% celkové obnovy). Buk je v dospělých porostech zastoupen sporadicky, a proto se musí vnášet uměle.

Přirozená obnova buku pod clonou pestře smíšeného mateřského porostu (mj. JD, BK, SM, BO, MD) – lokalita Stará cesta.

Ačkoliv je jedle v obnovovaném porostu zastoupena 23 %, úspěšné odrůstání semenáčků v porostu následném eliminuje konkurence buku a zvěře – lokalita Stará cesta.

cervenec 21-23_ps 28.6.11 7:52 Stránka 22

V příměstských lesích se klade velký důraz na informovanost návštěvníků – Naučná stezka lesnická LS Deblín – zastavení Drápalka.

Přestavby smrkových monokultur na živných stanovištích přirozených smíšených porostů jsou naléhavé a v předstihu vyžadují stabilizaci a rozčlenění – lokalita Drápalka.

Jak vnímají les Pražané a na kolik si jej cení?

Všechny zásahy v lesních porostech jsou vzhledem k vysoké návštěvnosti (7,5 mil. ročně) pod neustálou kontrolou Pražanů. Ti les samotný i péči o něj často vnímají velmi protichůdně a nedokáží vhledem k citovým vazbám a myšlenkovým stereotypům racionálně posuzovat jeho stav a potřebu péče o něj. Proto je nutné aktivní péči o lesní porosty neustále vysvětlovat a plánovat ji tak, aby veřejnost potřebu těžby v obnovovaných lesích pochopila.

Nároky obyvatel i návštěvnost lesů v Praze se zvyšují a spolu s tím i náklady na udržení a zlepšení standardu rekreačních funkcí lesů, i proto pracovníci Magistrátu zjišťují jejich subjektivní ocenění návštěvníky. Vlastním průzkumem zjistili, že jednu návštěvu lesa si lidé cení na 10–20 Kč, což v kontextu s roční frekvencí návštěv představuje finančně vyjádřený celospolečenský přínos lesů hlavního města Prahy mezi 75–150 mil. Kč ročně.

Do lesa pro peníze, palivo a na houby

Pohled na celospolečenské funkce lesů se výrazně liší podle polohy, velikosti, zvyklostí a především potřeb místních obyvatel. V kontrastu s rekreačním zázemím lesů hlavního města představil nároky na netržní i jiné užitky plynoucí z lesa na příkladu Svitavska Milan Hron, který spravuje roztroušené majetky přibližně 14 obcí o velikosti 15–400 ha (celkem okolo 1 700 ha). Při hodnocení významu funkcí lesa se Milan Hron pokusil odpovědět na otázky „Co očekávají od svých lesů (venkovských, malolesů) vlastníci?“ a „Co od lesů toho typu chtějí návštěvníci?“.

Vlastníci chtějí:

- levné palivo,
- zisk,
- houby,
- klid a čisto.

Návštěvníci očekávají:

- možnost rekreace
- houby,
- klid a čisto.

Lapidárně formulované odpovědi vyjadřují oprávněné požadavky na produkční, rekreační i sociální funkce lesa jako veřejného statku. Zajistit životaschopný průnik toho spektra poptávky je úkolem přírodě blízkého lesního hospodaření i cílem Pro Silva. V případě venkovských lesů jsou však dosažení odpovídajícího zisku pro obecní pokladnu na straně jedné a uspokojení poptávky po palivu a naléhavost investic do rekreačního zázemí na straně druhé v protichůdném postavení. Správcům těchto majetků tak nezbývá než vyhledávat i alternativní zdroje financování u sponzorů, nadací, ve formě dotačních titulů nebo organizováním dobrovolných brigád. Touto cestou se podařilo na Svitavsku vybudovat např. naučnou stezku „Údolím řeky Svitavy“ nebo postavit rozhlednu Járy Cimrmana v Březové nad Svitavou, ale také Lesní školu v Květné.

Specifika lesů v Brně

Vystoupením „15 let přestaveb smrkových monokultur a zvyšujícího se zájmu obyvatel Brna o lesy“ zakončil první den semináře ředitel společnosti Lesy města Brna, a. s., správce největšího městského lesního majetku v ČR, Jiří Neshyba.

Městské lesy, jejichž rozloha se postupně zvětšuje až do současnosti (8 220 ha), prošly řadou změn počínaje významným zvýšením podílu smrku, periodickými návraty a odklony od pasečného hospodaření, až po zestátnění mezi lety 1954–1991. Dnes je zřejmá snaha o přírodě bližší využívání produkčního potenciálu lesů a rozvoj celospolečenských funkcí porostů tvořících rekreační zázemí moravské metropole.

Rekreanti, zloději i pytláci

Správu lesů uvnitř města doprovází mnohá specifika. Např. vysoká návštěvnost, vyšší náklady na těžbu a soustřeďování dříví (roztroušená, obtížné kácení v zástavbě, nadmíru šetrné přibližování), nízké zpeněžení (zejm. palivo a vláknina) a nutnost okamžitého odvozu dříví kvůli krádežím. Lesy města Brna, a.s, věnují velkou pozornost vybavení lesa rekreačními prvky a informovanosti návštěvníků o lesním prostředí a lesnické práci prostřednictvím informačních tabulí a naučných stezek.

Správu majetku zajišťují lesní správy Lipůvka, Brno a Deblín. Společnost vlastní lesní školky, provozuje manipulační sklad a pilu. Středisko rekreace udržuje rozsáhlé rekreační plochy v okolí Brněnské přehrady a oboru Holedná, která je snadno dostupná všem obyvatelům Brna a často i pytlákům.

Lesní hospodaření v okolí Brna

Přírodní podmínky brněnských lesů charakterizuje průměrná roční teplota 7–8 °C, roční srážkové úhrny kolísají mezi 600–650 mm s výjimkou oblasti Deblína (500 mm), která leží ve srážkovém stínu. Geologické podloží je velmi různorodé a lokálně se značně odlišuje. Nejrozšířenějším LVS je 3. dubobukový (42 %), následují 4. bukový (28 %) a 2. bukodubový s necelými 28 %. V druhové skladbě dominují jehličnany (67 % – SM 41, BO, 14, MD 7, JD 5), z listnáčů jsou nejvíce zastoupeny duby (18 %), buk (8 %) a habr (5 %).

Exkurze se konala po lesních porostech LS Deblín, kde je nejvíce patrný odklon od

cervenec 21-23_ps 28.6.11 7:52 Stránka 23

Přirozené obnově smíšeného lesa s převahou buku na stanovištích bohatých a hlinitých dubových bučin oblasti Pravkové předcházelo silné, plošné odclonění.

Altány, hřiště a odpočinková místa jsou výrazem péče o rekreační zázemí Brňanů – okolí Deblína.

holosečného hospodářského způsobu. V letech 1998–2010 se zde podařilo dosáhnout průměrného podílu přirozené obnovy 30 %.

Clonná obnova smíšených lesů

První zastávka – Stará cesta - byla ve 100letém porostu s probíhající clonnou obnovou s velice pestrou druhovou skladbou (JD a BK 23 %, SM a BO po 18 % doplněné MD 8 %, DG 5 % a DB 3 %) na lesním typu 3S1. Většina uskutečněných těžeb za poslední desetiletí (celkem 900 m^3 tj. – 62 $m^3.ha^{-1}$) byla motivovaná úpravou porostních podmínek za účelem přirozené obnovy a dosažení diferencované směsi stanovištně vhodných dřevin. Preferencí zdravotního výběru převládal v těžbě smrk (46 %) a borovice (18 %). Obnovní potenciál smíšeného mateřského porostu se podařilo využít jen zčásti, protože v růstové fázi náletu a nárostu převládal buk. Žádoucího zastoupení jedle není zajištěno také z důvodu okusu. Vzhledem k stanovištním podmínkám by byla vhodná i obnova dubu, který by mohl spolu s jedlí ve svěží dubové bučině diferencovat jinak jednotvárnou porostní výstavbu.

Přeměny smrkových monokultur

Druhá ukázka na lokalitě Drápalky ilustrovala nejprve obnovní postupy v porostech mýtního věku (okolo 100 let) s převahou smrku (81–95 %) především na stanovištích svěžích bučin (4S2). Ve smrkových porostech doplněných borovicí (4–25 %) a modřínem (6–10 %) byla obnova zahájena v semenném roce 1996 mechanickou přípravou půdy. Dostavila se obnova všech dřevin mateřského porostu (nyní růstová fáze mlaziny), žádoucí listnáče chybějí, podporuje se přítomnost břízy jako melioračních dřevin. Místa bez přirozené obnovy se doplňují douglaskou, která bude mít zpevňující úlohu. Většina mateřského porostu byla v minulém decenniu odstraněna převážně nahodilými těžbami. Zastavení poukázalo na problémy labilních porostů stanovištně nevhodných dřevin, které lze velice těžce stabilizovat a nákladně nahradit stanovištně vhodnější směsí.

S trochou buku to jde lépe

Příznivějším dojmem působila na stejné lokalitě (Drápalky) východiska i výsledky počáteční fáze přeměny porostu (140 let, 4S2) s nižším podílem smrku (65 %), kde byl ve 20 % zastoupen buk, 10 % borovice a 5 % jedle. Clonný obnovní postup začal v roce 1998 nejprve negativním výběrem a posléze cíleným podnícením přirozené obnovy buku. Nyní v náletech převažuje buk (86 %), který musel být, vzhledem k v okolí převládajícím smrkovým monokulturám zvyšujícím tlak zvěře, oplocen. Smrk je v obnově zastoupen 14 %, jednotlivě se vyskytuje BO i JD. Na této ukázce byl nepřehlédnutelný pozitivní vliv buku na půdní poměry zejména humusovou formu, která zde byla výrazně příznivější než na okolních srovnatelných stanovištích, avšak se smrkovým typem porostu.

Přirozená obnova smíšeného lesa s převahou buku (36 a 92 %) na stanovištích bohatých a hlinitých dubových bučin (LT 3B6, 3H2) byla náplní třetího bodu exkurze v oblasti Pravkové. Bukové porosty doplněné DB (10 a 4 %), JD (7 a 2 %) a MD (10 a 2 %) ve věku okolo 100 let byly v roce 2004 silně plošně odcloněny a po dostavení přirozené obnovy převážně buku v letech 2006–7 domýceny. Bukové nálety bylo nutné oplotit, místy byly doplněny smrkem.

Absence jedle a prezence zvěře

Exkurze po porostech LS Deblín přinesla zdařilé ukázky přechodu k nepasečnému hospodaření na převážně živných stanovištích dubových bučin a bučin. Společným jmenovatelem všech zhlédnutých příkladů clonné obnovy smíšených porostů byla vysoká konkurenční schopnost buku ve svém optimu. Nepřehlédnutelný byl také nedostatek vhodných jehličnanů, zejména jedle nebo modřínu, které by porostní skladbu obohatily a napomohly tak k lepšímu využití produkčního potenciálu stanovišť. V neposlední řadě by vyšší druhová pestrost přispěla k žádoucí diferenciaci struktury, výstavby, a tedy i stability porostů. Příčinou nedostatku jedle je pravděpodobně příliš rychlý postup clonné obnovy, ačkoliv se v některých mateřských porostech vyskytovala, nedokáže se bez dostatečného předstihu a kvůli vysokému tlaku zvěře prosadit. Větší trpělivost, delší obnovní doba a volba pestřejších obnovních postupů by mohly přinést vyšší zastoupení jak stínomilnější jedle, tak dalších stanovištně vhodných dřevin.

Autor:
Ing. Jan Kozel, Ph.D,
Správa NP a CHKO Šumava
E-mail: jan.kozel@npsumava.cz
Foto: autor